

PIR
71

کتابخانه دانشگاه آزاد اسلامی - واحد علوم و تحقیقات
شماره ثبت: ۴۳۶۲
تاریخ ورود: ۱۳۵۸/۰۵/۱۹

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد علوم و تحقیقات

رساله دکتری زبان و ادبیات فارسی (Ph.D)

موضوع

تحقیق در نثر معاصر و بررسی انواع ادبی
(از انقلاب مشروطیت تا انقلاب اسلامی)

استاد راهنما

دکتر ناصرالدین شاه حسینی

استاد مشاور

دکتر جلیل تجلیل

نگارش

هرمز رحیمیان

سال تحصیلی

۱۳۷۸ - ۷۹

ب

PIR 71 / 4362

خلاصه پایان نامه

شکست سپاه ایران از ارتش روسیه در عهد فتحعلی شاه در دهه سوم سده سیزدهم قمری، اگر زبانه‌های گران جبران‌ناشدنی‌یی به بار آورد، این حسن را داشت که عامل و انگیزه «بیداری» عباس میرزا نایب السلطنه، فرمانده جنگهای ایران و روس، و مشاور باکفایت او، ابوالقاسم قائم مقام فراهانی شد و آنان را به صرافت انداخت تا برای ترقی و تجهیز ایران از هر نظر همت بگمارند. تأسیس چاپخانه و انتشار روزنامه و تأسیس مدارس جدید و اعزام محصل به فرنگ و ... از جمله پیامدهای این «بیداری» بود و به دنبال آن، رویکرد اهل قلم به روزنامه‌نویسی و چاپ کتاب، با این تفاوت که این بار مخاطب اهل قلم مردم متوسط و بعضاً عوام بود، نه درباریان و طبقات اعیان و اشراف.

از این پس شماری از روشنفکران مخالف استبداد قاجاری، چه در داخل و چه در آن سوی مرزها (استانبول و قاهره و لندن و کلکته و ...) با نوشتن و انتشار روزنامه و کتاب، در بیداری و هوشیاری و تشویق مردم به آزادی خواهی و دفاع از حاکمیت قانون، گامهای مؤثری برداشتند و با ورود روحانیان روشنفکر به میدان مبارزه و تبیین تکلیف دینی مردم، نهضت آزادی خواهی فراگیر شد و در سال ۱۲۸۵ به پیروزی رسید.

شاعران و نویسندگان آزاداندیش، در کنار مردم، به وظیفه اجتماعی خود عمل کردند و بویژه در عصر مشروطیت، با نگارش مقالات انتقادی و طنزی در تصویر و ترسیم رخداد‌های پشت پرده و افشای چهره خائنان و بیگانه پرستان نقش مهمی برعهده گرفتند. این «آزادی مشروط» سبب شکوفایی فکر اهل قلم شد و برای انتقال این افکار به دیگران، نیاز به زبانی ساده‌تر، حتی ساده‌تر از نثر و زبان سالهای قبل از مشروطیت، احساس شد. علاوه بر زبان، «انواع» ادبی جدیدی می‌بایست تا بتوان محصول فکر و دانسته‌ها را در آنها عرضه داشت.

آموختن زبانهای بیگانه (فرانسوی، انگلیسی، روسی) وسیله‌یی بود برای دستیابی به دستاوردهای ادبی و فرهنگی ملل دیگر. نیز از طریق ترجمه بعضی از انواع ادبی جدید، که در ادب گذشته فارسی بی سابقه یا کم سابقه و در اشکال سنتی بود، در نثر متحول شده فارسی سربرآورد، نظیر داستان کوتاه، رمان، نمایشنامه، نقد ادبی و روش علمی در پژوهشهای ادبی و تاریخی و تصحیح متون قدیم.

از این پس، در چند دوره متفاوت از یکدیگر، گاه تحت تأثیر هیجانها و تب و تابهای حاصل از آزادی مشروطه، گاه زیر سایه سنگین استبداد نظامی و اختناق رضاشاهی، زمانی در فضایی نسبتاً آزادتر حاصل از فروپاشی سانسور حاکمیت کودتا، و دوره‌یی زیر ذره‌بین ممیزی ساواک و چندسالی هم بر بستری از جریانهای متفاوت، آثار ادبی و هنری و نمایشی و تحقیقی مهمی پدید آمد و از آن میان، آنها که با معیارهای متعارف ادبی و هنری شایستگی لازم را دارا بودند، به کتاب قطور تاریخ ادبیات معاصر ایران سپرده شدند و الباقی، آثار سبک و مبتذل، آنگاه که تاریخ مصرفشان به سر آمد، دزدانه از مرزهای یاد و خاطره‌ها گریختند و ...

ادبیات داستانی فارسی، نخست تحت تأثیر داستانهای غربی سربرآورد و با طی دوره‌یی طولانی، به استقلال قابل قبولی رسید و در اواخر دوره مورد مطالعه ما یعنی اواسط سده خورشیدی حاضر، آثاری کم و بیش قابل اندازه‌گیری با ابعاد جهانی پدید آورد.

ادبیات نمایشی، در آستانه انقلاب مشروطیت، نیز به تقلید از آثار غربی قدم به عرصه هستی نهاد و پس از طی دوره‌هایی از دهه چهل به بعد جایگاه هنری خود را بازیافت و در اواخر این دوره آثار درخشانی را به حوزه ادب نمایشی ایران عرضه کرد.

ترجمه آثار بیگانه، دوران دخالت مترجم در متن و حک و اصلاح و افزودن و کاستن را سرانجام پشت سر گذاشت و به نمونه‌هایی از ترجمه دقیق، ترجمه‌یی که رد پای مترجم را در آن نمی‌توان یافت و حتی مترجم در حفظ «سبک» نویسنده اصلی به موفقیت رسیده است، دست یافت.

نقد و تحقیقات ادبی و رویکردهای مختلف نقد یک اثر؛ از زاویه‌های اخلاقی، اجتماعی، فنی، اسطوره‌یی، روانشناختی و ... در بوته آزمایش نهاده آمد و بعد از طی مسیرهای غیرعلمی و انحرافی در قلمرو نقد، آثار قابل قبولی به دست داد؛ گرچه در این نوع ادبی، هنوز جاده به تمامی کوبیده نشده و راه‌های نرفته و نامکشوف بسیار است و متأسفانه می‌بینیم بعضاً به جای نقد ادبی اثر، به تصفیه حساب با صاحب اثر می‌پردازند. اما تحقیقات ادبی دانشگاهی به جایگاه بلندی ارتقاء یافته و در دامن خود محققان برجسته‌یی را پرورانیده و در نتیجه آثار گرانسنگی در این زمینه پدید آمده است.

روزنامه‌نگاری و طنزآوری نیز که در صدر مشروطیت با صوراسرافیل و دهخدا زاده شد، فراز و فرودهایی را طی کرد و بویژه حساسیتهای حاکمیت سانسور و ذره‌بین ممیزی دمی از آن غفلت نورزید. با این همه، به لطایف الحیل، در بزنگاههای تاریخی به وظیفه اجتماعی خود عمل کرده و راه درازی را پیمود تا در اواخر دوره ما به کمال نسبی دست یافت.

این پایان نامه، در چهار بخش مستقل و در عین حال پیوسته، نثر فارسی و تطور آن را، در انواع ادبی پیش گفته بررسی و تحلیل می‌کند و در هر دوره، چهره‌ها و آثار شاخص ادبی را مورد نقد و تحلیل و بررسی قرار می‌دهد:

بخش اول: نثر دوره مشروطیت ۱۳۰۰-۱۲۸۵ ش.

بخش دوم: نثر دوره کودتا ۱۳۲۰-۱۳۰۰ ش.

بخش سوم: نثر دوره آرمانگرایی ۱۳۳۲-۱۳۲۰ ش.

بخش چهارم: نثر دوره درونگرایی ۱۳۵۷-۱۳۳۲ ش.